

Dana-Mirela PUIA

Colecția ARTELE SPECTACOLULUI
COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Președinte GUY FREIXE
Membri ELEONORA RINGLER PASCU
CARMEN CROITORU
RALUCA BUJOREANU
MIHAI VLADIMIRESCU
ALEXANDRU BOUREANU

Dana-Mirela PUIA

**PROBLEMATICA CREDINȚEI
ÎN TEATRUL RUS**

**Editura UNIVERSITARIA
Craiova, 2021**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Violeta-Simona Zonte

Conf.univ.dr. Daniela Șilindean

Copyright © 2021 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PUIA, DANA-MIRELA

Problematica credinței în teatrul rus / Dana-Mirela Puia. - Craiova :
Universitaria, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1778-0

821.161.1.09

© 2021 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

„Absolutul poate fi atins doar pe calea Credinței și a Creației”
(Andrei Tarkovski, *Sculptând în timp*)

CUVÂNT ÎNAINTE

„Scriitorii pe care îi numim eterni sau pur și simplu buni, cei care ne îmbată, se disting printr-o trăsătură comună foarte importantă: se îndreaptă către o țintă, te invită să-i urmezi. Simți nu numai cu mintea, ci cu întreaga ființă că au un țel... După măsura fiecăruia, unii au țeluri mai apropiate: sclavia, eliberarea patriei, politica, frumusețea sau pur și simplu vodca... Alții au țeluri mai îndepărtate: Dumnezeu, viața de apoi, fericirea omenirii”¹. Încercând o sinteză modestă a stărilor ce ne pot da un impuls în ceea ce vom încerca să creionăm în această lucrare voi enumera: Dumnezeu; oameni; icoană; boală; a trecut un înger; neliniște; iubire; emoție; peste o mie de ani; o lume nouă; credința; păcătos; suflet universal; moarte. Aceste elemente se constituie în ceea ce va fi fundația unei incursiuni în nemărginitul suflet slav, sufletul personajelor dostoevskiene și tolstoiene, urmând ca în volumul II al acestei lucrări să pun în discuție problematica religioasă ce se desprinde din lucrările cehoviene, problematică aflată în miezul multor dezbateri și controverse, precum și creația gogoliană, fără de care o privire complexă a înaintării spre absolut a sufletului rus ar fi trunchiată.

*Motivația realizării acestei lucrări stă în preocuparea personală de a încerca să pătrund în labirintul interior al unor personaje precum Fiokla din *Noapți albe*, Agata, Femeia și soția lui Nikolai în *Anna Karenina*, Avdotia din *Revizorul*, personaje interpretate de mine, pe scena Teatrului Național „Mihai Eminescu” din Timișoara, personaje ce aparțin atât dramaturgiei, cât și literaturii ruse. În etapele pregătitoare abordării rolurilor, în studiul ce îl presupune interpretarea unor personaje atât de complexe precum cele din sfera scriiturii ruse, am ajuns inevitabil la problematica credinței, a sufletului, a înaintării spre absolut și a morții.*

Ca ax central, în jurul căruia gravitează toate celelalte elemente, se află sufletul slav, capabil de trăiri de mare amploare și stări sufletești fără limită, comparabile cu întinderile nesfârșite ale stepelor ruse, idee ce se regăsește la teologii și criticii ruși Evdokimov, Berdiaev, Soloviev, Șestov, enunțată în ceea ce se numește maximalismul rusesc. Astfel, se realizează o legătură indestructibilă între spirit și spațiu, sufletul rus fiind proiectat în

¹ Anton Pavlovici Cehov, *Scrisoare din 15 octombrie*, în *Opere*, traducere Otilia Cazimir, Nicolae Gumă, Editura pentru Literatură Universală, București, 1963, p. 296.

spațiul necuprins al stepelor ruse, realizându-se o conexiune între geografia stepei și "geografia sufletului". Pornind de la geografia stepei ca spațiu nemărginit, se ajunge la ideea nemărginitului, la „prostor”. Nemărginitul stepelor ruse este asemănător sufletului slav, fără limite. Spațiului fără hotar îi corespunde sufletul fără hotar. El se află în același timp într-un zbor măreț, spre mai sus, spre Dumnezeire, dar are și trupul ancorat de pământ. Astfel, poporul rus poate depăși orice fel de suferință. „Ah! Troica! Troica pasăre!... Și tu, Rusie, nu zbori oare ca o înflăcărată troică, pe care nimeni n-ar putea-o întrece? Drumul fumegă sub tine, podurile duduie, totul rămâne în urmă și nimic nu te întrece. [...] Așa zboară Rusia, sub o inspirație divină...”². Troica, sub aripa ocrotitoare a lui Dumnezeu, despică spațiul nelimitat, născându-se probabil trăirea "apocaliptică" specifică sufletului rus, în încercarea neobosită de a atinge sensul integral al existenței. În acest zbor, sufletul slav rămâne suspendat în infinit, în nelimitat. Această legătură între spirit și spațiu se regăsește și la Lucian Blaga, care spune că fiecare neam își are propriul spațiu-matrice, așa cum spațiul mioritic are legătură cu sufletul românesc, mereu împărțit între "coama verde de munte și scurs molcom în vale".

Datorită faptului că misticismul stă la baza sufletului rus, în primul capitol al lucrării de față voi realiza o analiză a abisalului suflet slav prin ochii școlii mistice ruse și prin reprezentanții acesteia, începând cu marele teolog rus, Paul Evdokimov, care face o analiză fundamentală a raportului dintre absolutul sufletesc și absolutul credinței, pornind de la chipul lui Hristos în gândirea rusă. Ca o etapă pregătitoare și necesară pentru o analiză dramatică ulterioară, voi aborda, în cel de al doilea capitol, marile romane ale lui Dostoievski, și ale lui Tolstoi, iar pentru a putea surprinde trăsăturile mistice ale personajelor dezvoltate de marii scriitori ruși, în capitolul al treilea voi face un parcurs biografic și selectiv al acestora pentru a reconstrui trăsăturile esențiale ale personalității lor, astfel încât acestea să mă susțină în demersul meu. Faimosul principiu cehovian de fotografiere a realității pornind de la anumite adevăruri biografice o putem extrapola asupra autorilor citați, ceea ce mă determină să parcurg cu interes biografia acestora.

² N. V. Gogol, *Suflete moarte*, traducere de Tudor Argezi et al., Editura Univers, București, 1987, p. 250.

Pornind de la ideea că omul, asemeni unui ghețar, conține adâncimi nebănuite, voi încerca o analiză a personajelor dostoievskiene, personaje purtătoare ale unei întregi umanități. În monumentală sa operă descoperim un mozaic, un amestec de personaje negative și pozitive, excepționale sau obișnuite, normale ori bizare. Acest melanj grandios de sublim și decădere, de lumini și întuneric, conferă legitimitate universului ficțional în care căderea până în străfundurile ființei umane, cercetarea acestui abis, scoate la lumină semnele distinctive ale naturii umane. Omul apare ca un neîncetat căutător, o ființă ce nu are odihnă interioară, până nu găsește mântuirea, până nu-l găsește pe Dumnezeu, chiar dacă acest drum presupune o profundă suferință. Chiar dacă drumurile alese de omul căutător sunt diverse, Dostoievski le arată personajelor sale drumul mântuirii prin suferință, doar așa putându-se ajunge la esență.

Religiozitatea emanată de opera dostoievskiană ne relevă faptul că autorul și-a propus să împărtășească ideile sale religioase prin scrierile sale și astfel să încerce o mântuire a Rusiei. Opera dostoievskiană este fără echivoc o prelungire a stării de fericire determinată de permanenta mare întâlnire a autorului cu Dumnezeu. Oricare ar fi lectura noastră din opera marelui scriitor, orice pagină am parcurge îl găsim pe Dumnezeu ca soluție a tuturor lucrurilor. Sursa biblică a scrierilor sale, Binele și Adevărul etern găsit în Isus Hristos, este motivul pentru care marele Dostoievski poate fi denumit al cincilea evanghelist al omenirii. Problema răului și suferința vin întotdeauna de la om și niciodată de la Dumnezeu, ci de la omul care s-a îndepărtat de divinitate, omul este vinovat de tot răul din lume.

Asupra lui Tolstoi mă voi apleca privindu-l din perspectiva unui etern căutător de Dumnezeu, un constant căutător al sensului vieții, și, nu în ultimul rând, ca pe cel care a generat un sistem de gândire religioasă, numită "tolstoism". Spre deosebire de Cehov, unde tensiunile sunt relativ echilibrate, la Tolstoi avem marile trăiri, ruperea corzilor sufletului, fără limită, fără echilibru, nici cu rău, nici cu bine. În dramaturgia rusă întâlnim ca și categorii morale, absolutul Binelui, cât și absolutul Răului, ca pierdere a condiției divine. Această antinomie fundamentală, specifică culturii ruse este analizată în lucrarea lui Berdiaev Filosofia lui Dostoievski și, de asemenea, este ilustrată de Dostoievski în operele sale, sau în Puterea întunericului de Tolstoi.

Clocotul interior al poporului rus și implicit al sufletului slav este transpus perfect în construcția personajelor. Marii scriitori ruși, Cehov, Tolstoi, Gogol și Dostoievski, posedă o adevărată știință a construirii personajelor, a dezvăluirii sentimentelor în cele mai profunde și zguduitoare ipostaze. Având în vedere certitudinea că personajele dostoievskiene sunt adevărate arhetipuri biblice, că Cehov a ascuns în spatele personajelor adevărata sa relație cu divinitatea, că marele Tolstoi a fost un adevărat căutător de Dumnezeu, iar pierderea condiției divine este apanajul unor personaje ale sale, dar și datorită teatralității acestor scrieri, voi face o incursiune în structurile caracteriale ale marilor personaje din creația autorilor amintiți mai sus.

1. INTRODUCERE ÎN FILOSOFIA MISTICĂ RUSĂ

„Ieșind din apele botezului, poporul rus s-a definit și și-a dat numele nu de frumoasa Rusie, nu de Marea Rusie, ci acela de Sfânta Rusie”³. Această Sfântă Rusie a fost dată uitării, aparent, odată cu revoluția din 1917 atunci când „[...] diavolul acestui veac a vorbit rusește. Ceea ce s-a declanșat în istoria lumii [...] a fost, pentru sute de milioane de oameni, o coborâre în infern, o abia reversibilă experiență a desfigurării”⁴ după cum susține Andrei Pleșu. În ciuda acestor conjuncturi politice, această Sfântă Rusie, ”cealaltă Rusie”, cum o numește Andrei Pleșu, nu a încetat niciodată să existe, chiar dacă uneori în afara nesfârșitelor sale hotare. Prin scrierile câtorva mari filosofi, religioși, teologi, exilați, precum Paul Evdokimov, Nikolai Berdiaev, Vladimir Loskki sau Lev Șestov, Rusia mistică a continuat să respire, pentru ca apoi să renască și să restituie lumii, profunzimile și patimile religioase ce există în adâncul sufletului slav.

Omul, indiferent cât de sălbatic și de singuratic și-ar duce existența, fără nici un fel de îndemn venit din exteriorul existenței lui, dintr-o anume simțire, „își ridică privirea către cer, cade în genunchi sloboade câte un suspin pe care nici el nu-l înțelege, dar simte în chip nemijlocit ceva deosebit, ceva ce îl trage spre cele de sus, ceva ce îl mână spre o lume necunoscută. Pe această temelie sunt zidite toate religiile”⁵. Omul, teolog sau nu, poartă cu el spiritul religios a poporului său, al Bisericii sale naționale. Această specificitate națională își poate pune pecetea pe felul în care se regăsește în opere, moștenirea spirituală. Între popoare, nații există diferențe considerabile, diferențe ce pot fi remarcate și la nivel spiritual. Astfel, putem vorbi de specificitatea fiecărui popor în parte. Spre deosebire de alte popoare, specificitatea poporului rus este aceea a unei trăiri puternice la întâlnirea mistică cu Dumnezeu, așa cum susține Paul Evdokimov. Nevoia de Dumnezeu a sufletului slav este susținută, și de operele marilor mistici ai literaturii ruse: Dostoievski, Tolstoi și Gogol, și unii ar putea spune că exagerăm dacă spunem că și de opera lui Cehov,

³ Paul Evdokimov, *Hristos în gândirea rusă*, Editura Symbol, București, 2001, p. 51.

⁴ Nikolai Berdiaev, *Sensul creației*, în *Prefață* de Andrei Pleșu, Editura Humanitas, București, 1992, p. 5.

⁵ ***, *Pelerinul rus - Mărturisirile sincere către duhovnicul său ale unui pelerin rus cu privire la rugăciunea lui Iisus*, traducere de Arhimandrit Paulin Lecca, Editura Sophia, București, 2002, p. 202.

deoarece cultura rusă își ia seva dintr-un sigur loc din duhovnicia sufletului rus. Sufletul slav, capabil de trăiri abisale, caută limitele experienței liturgice, poporul rus nefiind niciodată mulțumit cu jumătăți de măsură atunci când trăiește emoția și simțirea prezenței lui Dumnezeu. ”Maximalismul rus” așa cum a fost numit de Evdokimov relevă exact această nevoie irezistibilă de a trece peste limite printr-o evidentă sete de absolut. „La rus, rădăcina sufletului, ca și la Platon, este suspendată în infinit”⁶. La rus, dorința de a privi abisurile, în nevoia de cunoaștere a lui Dumnezeu tinde spre ”cât de mult, cât de puternic”. ”Maximalismul rus” se poate transpune asupra întinderilor nesfârșite a stepelor ruse. Ilimitatele stepe ruse se proiectează în ilimitatul suflet slav, iar cuvântul care exprimă cel mai elocvent acest spațiu nelimitat este cuvântul ”prostor”. Nuvela lui Cehov *Episcopul* ilustrează cel mai bine acest ”prostor” eliberarea episcopului, prin moarte, de tot ceea ce îl împovăra „redevinut tânăr și vesel, episcopul traversează câmpurile înverzite și respiră profund, cu bucurie, nesfârșitul, nelimitatul câmp”⁷ Acest maximalism se poate aplica și celor care încearcă o înfruntare a lui Dumnezeu. Omul rus nu caută niciodată calea de mijloc, ori totul ori nimic, putem spune. „Omul rus este cu Dumnezeu, sau împotriva lui Dumnezeu, dar niciodată fără Dumnezeu”⁸. Potrivit lui Evdokimov din ateism, nihilism, sau chiar marxism, se poate face un absolut divin. Nevoia acerbă de absolut, specifică, sufletului slav, îi aparține de fapt fiecărei persoane în parte, esențial este încotro se îndreaptă, spre ce tinde, iar adevăratul drum este marea întâlnire cu Dumnezeu și cunoașterea Lui.

Conform specificității fiecărui popor putem vorbi de un Hristos rus precum putem vorbi de un Hristos grec sau un Hristos spaniol etc. Imaginea iconografică concordă cu viziunea fiecărui popor asupra Hristosului său. Hristosul rus are imaginea unui vindecător, a celui care nu caută să judece ci mai presus de toate să vindece răni sufletești. El este cel milostiv, înconjurat permanent de cei săraci și infirmi, de cei mai puțin norocoși ai acestei lumi așa cum este, de altfel, înfățișat în lucrarea pictorului Nesterov, intitulată *Hristos și Sfânta Rusie*. În concordanță cu aceste atribute ale Hristosului rus

⁶ Paul Evdokimov, *op. cit.*, p. 50.

⁷ *Ibidem*, p. 51.

⁸ *Ibidem*, p. 50.